

PRIKAZI KNJIGA

Na tragu učenja – pedagozijska perspektiva

U posljednje se dvije godine na njemačkome govornom području pojavilo više studija (zbornika) koji za temu imaju učenje kao predmet pedagozijske znanstvene analize. Odabrao sam pet studija za prikaz, ponajprije zbog eksplicitnog cilja njihovih urednika/ca i autora/ica – pokušati naznačiti u čemu bi se mogao sastojati pedagozijski pristup fenomenu učenja. U prvoj studiji učenje se tematizira kao temeljni pedagoški pojam, u drugoj se razmatraju pedagoške teorije učenja, a u trećoj diskursi učenja. U četvrtoj je studiji riječ o koncepcijama učenja u znanosti, a u petoj autori pokušavaju biti na tragu učenja – ocrtavajući pedagozijsku i pedagošku perspektivu ovog značajnog pojma i fenomena.

I. Michael Göhlich, Jörg Zirfas, Lernen. Ein pädagogischer Grundbegriff. Stuttgart: Kohlhammer, 2007. (Učenje. Temeljni pedagoški pojam)

Doživotno učiti danas je nužnost. Društvo je postalo društvo učenja i učenje time dobiva središnje mjesto. U knjizi se razvija sistematika izvornoga pedagoškog pojma učenja, usmjerena protiv reduciranja ovog pojma u (primjeni) psihološkim i, posebice, neuroznanstvenim teorijama učenja. Tražanje za pojmom učenja u povijesti pedagogije, u pedagoškoj antropologiji i u praksama pedagoških institucija, kao i suočavanje s teorijama učenja u drugim znanstvenim disciplinama – služi tome da se razvije nacrt teorije učenja koja bi bila primjerenija problemima pedagoške prakse.

U uvodu studije autori raspravljaju o aktualnim diskursima o učenju u različitim znanstvenim disciplinama, ali i o pojmu učenja i načinima njegova tematiziranja u pedagogiji (povijesno-sustavni pristup). U šestome poglavlju studije autori preciziraju pojam učenja kao temeljni pedagoški pojam te posebice pokazuju u čemu se sastojе č-

tiri najvažnije dimenzije učenja. Ono što metodološki pristup autora čini valjanim i u spoznajnom pogledu bogatim jest činjenica da se knjiga temelji na postavkama opće pedagogije, što dolazi do izražaja u strukturi i naslovima središnjih poglavlja (sadržaja) studije:

1. Uvod (Pedagoški primjeri, Interdisciplinarno: aktualni diskursi o učenju, Interdisciplinarno, temeljni pojam pedagogije, Sistematika knjige)

2. Pristupi (Bihevizizam, Konstruktivizam, Bi-znanost, Filozofija učenja, Fenomenologija, Teorija kulture, Istraživanje biografije)

3. Povijest (Antičko doba, Srednji vijek i Renesansa, Prosvjetiteljstvo, Idealizam i Romantizam, 20. stoljeće)

4. Antropologija (Prostor, Vrijeme, Fizičko (Körper) i "živo" tijelo (Leib), Subjektivnost i stranost)

5. Institucije (Obitelj, Jaslice i vrtić, Škola, Poduzeće, Dom, Savjetovanje i dalje obrazovanje, Mediji)

6. Pedagoška teorija učenja (Učenje kao pedagoški temeljni pojam. Četiri dimenzije učenja)

7. Literatura

II. Michael Göhlich, Christoph Wulf, Jörg Zirfas (ur.), Pädagogische Theorien des Lernens. Weinheim und Basel: Beltz, 2007. (Pedagoške teorije učenja)

Uvide u fenomen učenja s pedagoškog stajališta poznati autori (među ostalima, primjerice: Jerome Bruner, Micha Brumlik, Klaus Prange, Christoph Wulf, Hartmut von Hentig, Fritz Oser) predstavljaju kroz značajne aspekte fenomena učenja i teorije učenja. Širina tema proteže se od kanona učenja i semiotskog i kulturalnog učenja do učenja iz pogrešaka i organizacijskog učenja. Širinu razmatranih tema u ovoj studiji otkriva njezin sadržaj:

Uvod - Pedagoški pristupi učenju

UČITI ZNATI (Kanon učenja, Učenje i znanje, Skica semiotičke teorije učenja, Učenje sjećanja, Učenje bez svjetonazora)

UČITI UMJETI (Mimetičko učenje, Tjelesno učenje, Estetsko učenje, Neformalno učenje)

UČITI ŽIVJETI (Doživotno učenje, Biografsko učenje, Interkulturalno učenje, Učenje umijeća življenja, Učiti preživjeti)

UČITI UČITI (Učiti iz iskustva, Učiti iz pogrešaka, Inovativno i aditivno učiti, Organizacijsko učenje)

Ostaje nejasno zbog čega autori ne navode poznatu knjigu autora Jacques Deloresa (u nas objavljena pod naslovom: *Učenje – blago u nama*. Zagreb: Educa, 1998) jer se upravo u njoj govori o skoro identičnim dimenzijama, odnosno o četiri stupa učenja: učiti znati, učiti živjeti, učiti umjeti i učiti učiti.

III: Käte Meyer-Drawe, Diskurse des Lernens. München: Wilhelm Fink, 2008. (Diskursi učenja)

Sadržaj studije:

- I. Diskursi učenja
- II. Novi čovjek
- III. Neuronski stroj
- IV. Očaranost cjelinom
- V. Visokointenzivni učenik
- VI. Zahtjev stvari
- VII. Učenje kao iskustvo

Na koricama knjige izdavač pregnantno predstavlja sadržaj knjige i autoričin pristup diskursima učenja: “O učenju se trenutno govori posvuda, u svako doba i u mnogim pogledima. Sustavi, organizacije, programi, regije, društva, pa tako i ljudi uče. Dovoljnom širenju riječi odgovara isto tako njegovo opsežno značenje. Učenje, među ostalim, znači svako i uporabljivo i time uspješno prilagođavanje tekućim zahtjevima ali nikakva značajna promjena. Prema tome uče neuronske veze, autoradio, računala, djeca i mozgovi. Posebice su omiljeni posljednji kandidati. Naputci za ljudski mozak, kao najbolji stroj za učenje, očaravaju pedagoške djelatnike svojim šarenim slikama. Istodobno, ovi predstavnici vrlo rječitog savjetodavca zahtijevaju da se pojmu učenja iznova vrati njegova složenost.

Ovu zadaću ispunjava ova knjiga. S njom se poduzima pokušaj nadovezati se na shvaćanja učenja, koja su isprva u empirijskoj psihologiji gurnuta u

stranu, a danas su ih potisnule neuroznanosti – ako već odavno nisu zaboravljena. Učenje je ipak više od pukog prilagođavanja i učinkovite obrade informacija. Ono podrazumijeva iskustvo, kojim se učenici konfrontiraju sa samim sobom i svojim pretpostavljenim znanjem. Ono počinje ondje gdje je poznato nesigurno, a novime se još nije ovladalo. U tom je smislu ono akrobatski čin, vrsta novog stvaranja, koja ne znači samo napor, nego i užitak.”

Napredak spoznaje zahtijeva lom u poznatom (zdravorazumskom) shvaćanju stvari. Nešto novo donijeti u iskustvo – znači učiti. Učenje je izvršenje, u kojemu je povjerenje u preracionalne konvencije dovedeno u pitanje i u kojemu strano “ulazi” u poznato. To vrijedi ne samo za prijelaz od svakodnevnog iskustva prema znanstvenoj spoznaji. Ljudsko učenje (kako ga shvaća autorica u ovoj knjizi) je epohalna promjena. Riječ je o procesu u kojemu se otvaraju novi horizonti, u kojemu se staro mora žrtvovati do određenog stupnja. Učenje znači drukčiji pogled na samu stvar, a time i na samoga sebe (čovjeka kao subjekta učenja). Učenje nije samo spoznaja.

Učenje je u pedagoškoj perspektivi, u strogom smislu – iskustvo. To je ključna teza studije: *Diskursi učenja*. To je shvaćanje suprotno onome u tradiciji empirijske psihologije i neuroznanostima. U ovim shvaćanjima skupljanje (gomilanje) informacija je odlučujuća riječ, prilagođavanje najuspješnija akcija. To je diktat (određenosti) stroja, koji određuje pogled na stvar.

Međutim, ljudi (putem učenja) mogu, ističe autorica, profitirati iz neodređenosti i postati mudriji nakon “šteta”.

Ono što autorica posebice naglašava jest činjenica da se u brojnim suvremenim pristupima učenju (primjerice u konstruktivizmu) zanemaruje sadržaj učenja. “Iz vida se gubi izvorno pedagoško shvaćanje da je svako učenje učenja određeno od nečega, od strane nekog određenog, odnosno nečeg određenog” (str.17-18). Reforme obrazovanja su utemeljene na potrebi društva za poticanje mobilnosti. Sva sadržajnost je prema tome prolazna, potrebe lete kroz svijest, apsolutna je samo metoda. Siromašna sadržajnost pojma učenje, ne jamči samo visok stupanj njegove općenitosti nego je povezana i s određenim društvenim funkcijama. Zaoštavanju situacije značajno pridonosi reformistička mantra o samodjelat-

nosti (samoreguliranom učenju). Frontalna nastava i poučavanje s namjerom se sumnjiče da sužavaju aktivnosti onih koje uče i time ugrožavaju poduzetnost školskog učenja. Izravno poučavanje se dovodi u pitanje. Funkcije nastavnika se mijenjaju, a da se pritom ne vodi računa o dijalektici odnosa učenja i poučavanja u pedagojskom obzoru.

Käte Meyer-Drawe piše o dvjema vrstama učenja: Na izvršnoj strani mislimo učenje kako se razmatra u ovoj knjizi. Na predmetnoj strani pozivamo se na iskustvo i metode učenja. Ta razlika nestaje u formaliziranju procesa učenja (ističe Meyer-Drawe) – kao u noći gdje su sve krave crne.

Za razliku od koncepcija menadžmenta, fenomenološka teorija učenja, koju zastupa autorica ove studije, ukazuje na tamne strane formalizacije i fleksibilizacije (učenja i čovjeka), na riskantnu egzistenciju. Otuda učenje iz pedagojske (fenomenološke perspektive) označuje isprepletenost u svijetu u kojemu stalno riskiramo da sebe, stvar, kao i naš odnos prema drugima moramo prestrukturirati. Učenici ne spoznaju samo o stvari nego i o sebi samima. Učenje razmatrano u ovom smislu ne počiva na iskustvu već i jest iskustvo. Kao takvo, ono ponajprije znači strukturalne promjene (nešto nanovo učiti: drukčije, iznova, na novi način – rekonstruirati), a ne samo kumulativno učenje. Učenje se u ovoj perspektivi ne promatra samo kao na budućnost usmjeren projekt prilagođavanja, ali niti kao akumulaciju informacija nego, ponajprije, kao akt stvaranja koje poseže za vlastitim podrijetlom.

IV. Gabriele Strobel-Eisele/Albrecht Wacker (ur.), Konzepte des Lernens in der Erziehungswissenschaft. Phänomene, Reflexionen, Konstruktionen. Beiträge zur Theorie und Geschichte der Erziehungswissenschaft (Bd. 31). Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 2009. (Koncepcije učenja u znanosti o odgoju. Fenomeni, refleksije, konstrukcije. Doprinosi teoriji i povijesti znanosti o odgoju)

Suvremena društva karakteriziraju se kao “društva učenja” čiji članovi u svakoj životnoj dobi trebaju dosegnuti maksimalnu razinu učenja. Pedagogija reagira na pojačana očekivanja društva glede učenja (primjerice, nakon rezultata međunarodnih komparativnih istraživanja postignuća učenika – tzv. PISA) s uvijek novim koncepcijama i tehnologijama, kako bi se proces učenja razvio i optimali-

zirao. Fenomen učenja, osim pedagogije, istražuju i promišljaju i psihologija, filozofija i sve više neurobiologija. Kritička recepcija rezultata istraživanja ovih znanosti (posebice neurobiologije) predmet je i priloga u ovom znanstvenom zborniku. Kritička se refleksija ne odnosi samo na katkad trivijalne rezultate iz didaktičko-metodičke perspektive nego, ponajprije, na to da rezultati ovih znanosti nisu do sad rezultirali razvojem koherentne i sveobuhvatne teorije učenja (odnosno poučavanja). Ono što razlikuje pedagojski pristup učenju od navedenih jest situiranje koncepcije učenja u širi socijalni kontekst i naglašavanje sadržajnog aspekta učenja. Stoga je jedan od razloga što učenje nije “domaći” stručni pojam znanosti o odgoju upravo to što njegovo razmatranje u pedagogiji ima smisla samo u odnosu prema odgoju, obrazovanju i poučavanju.

Znanstveni prilozi u ovom zborniku tematiziraju različite metodološke pristupe opisivanja učenja s ciljem razvoja i preciziranja pojmovnih kontura učenja iz odgojno-znanstvene perspektive. Pri tome se učenje razmatra u okvirima učenja u skladu s pedagoškim formama djelovanja, ali ne izdvojeno i objektivirano, jer se odgajatelji u procesu odgajanja djece i mladih suočavaju s vrlo kompleksnim, višeslojnim fenomenima učenja. No odgojna se znanost ne zatvara u svoje disciplinarne okvire; naprotiv, ostaje otvorena za nalaze drugih disciplina – ako one pridonose spoznaji fenomena učenja iz pedagojske perspektive. Pri tome posebno značenje imaju tri koordinate:

1. Didaktičko-metodičke refleksije
2. Sadržaji i teme učenja i
3. Temeljna načela pedagoške antropologije

Pedagojska znanost, osim toga, sama reflektira pedagoške koncepcije učenja, nastoji pojam učenja proširiti i na nov način konstruirati. Kako se to čini u ovoj studiji – vrijedi pročitati.

Knjiga *Koncepcije učenja u znanosti o odgoju* sastoji se od uvoda (Gabriele Strobel-Eisele, Albrecht Wacker) i dva velika dijela (sa po pet priloga):

I. Refleksije o pojmu pedagoškog učenja

1. Elmar Anhalt: Postoji li pojam učenja u pedagogiji?

2. Klaus Prange: Provocirano učenje. O zadaćama odgoja i netransparentnosti učenja

3. Theodor Schulze: Približavanje teoriji složenijih i dugoročnih procesa učenja

4. Jürgen Grzesik: Na putu k teoriji složenog sustava ljudskog učenja povezivanjem neuroloških i psiholoških pretpostavki

5. Klaudia Schultheis: Tjelesnost i učenje. K antropološkom utemeljenju pedagoškog pojma učenja

II. Refleksije pedagoške koncepcije učenja u različitim kontekstima

1. Rotraud Coriand: “Učenje” – “domaći” pojam? Prema korelaciji poučavanja i učenja *herbar-tovaca*, posebice Otta Willmana

2. Lutz Koch: Učenje i mišljenje. Funkcija i povratno djelovanje

3. Harm Paschen: K aktualnim aspektima integralne prirode učenja i poučavanja

4. Michael Göhlich, Jörg Zirfas: Učiti živjeti. Prema rekonstrukciji pedagoškog diskursa

5. Gerold Scholz: Učenje kao komunikativno držanje. Promišljanja o odgojno-znanstvenom pojmu učenja

V. Konstatin Mitgutsch, Elisabeth Sattler, Kristin Westphal, Ines Maria Breinbauer (ur.), Dem Lernen auf der Spur. Die pädagogische Perspektive. Stuttgart: Klett-Cotta, 2008. (Na tragu učenja. Pedagoška perspektiva)

U ovoj se studiji razmatraju sljedeća pitanja:

Učenje kao rezultat i kao proces?

Putem iskustva, nastave ili odgoja?

Spontano, kreativno, izvana ili samo određeno?

Što može značiti “učenje” iz pedagoške perspektive – jučer i danas?

Pedagoške perspektive učenja sakupljene u ovoj knjizi nude značajne poticaje za razmišljanje o učenju iz pedagoške perspektive. Spektar priloga obuhvaća različite teme i kontekste: one se protežu od početaka učenja do učenja umiranja, od elementarnog do (inter-)kulturalnog i (inter-)subjektivnog učenja. U knjizi 22 autora i autorice razmatraju aktualne društveno-kulturalne (trendove) učenja kao i pitanja o iskustvima, odgoju i umijeću učenja. Pedagoška perspektiva se istražuje, razotkriva i ponovno pozicionira na širokoj lepezi tema, koje su svrstane u tri velika poglavlja:

I. RETOURNIEREN (re-turn)

– Horst Rumpf: Učenje kao izvršenje i učenje kao obavljanje. Upustiti se u strano (izvanjsko) ili: O učenju kao izvršenju bez pritiska

– Tobias Künkler: Učenje u “međupolju”. O povezanosti teorija učenja, koncepcija o subjektu i izvršenju učenja

– Ies Maria Breinbauer: Trajno, postojano učenje. O nemogućnosti da se proces i rezultat učenja opišu istim pojmom

– Lutz Koch: K obliku suda učenja. Primjedbe o logici učenja

– Gerold Scholz: Skok preko klupe. Ili: učenje se može promatrati

– Jutta Ecarius: Elementarno učenje i učenje iz iskustva. Problematike djelovanja i procesi učenja u biografskom pripovijedanju

– Hennings Schluss: Dobro učenje. Perspektive moralnog učenja

Pod *Retournieren* (vraćanje, povratnica) nalaze se tekstovi koji poimaju učenje kao čin izvršenja i u pokušaju odgovora vraćaju modificirano shvaćanje učenja. Takav pokret se shvaća kao *turn* (u smislu obrata ili zavoja), koji svoju polaznu točku naknadno ponovno određuje.

II. Unterbrechen (inter-mit)

– Johannes Bilstein: Učenje. Lekcije iz umjetnosti

– Andrea English: Gdje prestaje “doing” i počinje “learning”. John Dewey o učenju i negativnost u iskustvu i mišljenju

– Kristin Westphal: Učenje kao prekid. Aspekti fenomenologije šutnje u kazalištu/igri

– Agnieszka Dzierbicka: Neformalno učenje: Angažman nepoželjan. O Workloadu i bezuvjetnom interesu

– Thomas Metten: Medijalnost kao razlika i posredovanje. Razmišljanja o estetskom pojmu učenja i posredovanja

– Alfred Schirlbauer: 37 slonova ili: Može li se poučavati bez teorije učenja?

– Ludwig Duncker: Učenje i sjećanje. Učinak pamćenja sa stajališta teorije obrazovanja

– Reinhold Stipsits: Učenje stranog. Kad netko ide na put

U ovom su poglavlju sakupljeni prilozi koji u svojim odgovorima na pitanje o učenju kao (činu) izvršenja upućuju na lom ili se usuđuju na lom. Po-

kušaji odgovora otvaraju različite prostore mišljenja kako bi se progovorilo o učenju, tako što s dobrim razlozima prekidaju (inter-mit) naizgled linearnu i homogenu argumentaciju.

III. Verschieben (re-locate)

- Klaus Prange: Učenje u kontekstu odgoja. Razmišljanja o pedagoškom pojmu učenja
- Klaudia Schultheis: Inkulturacija i odgoj. K dimenziji tjelesnosti učenja
- Konstantin Mitgutsch: Učenje putem iskustva. O crtama loma u izvršenju učenja
- Malte Brinkmann: Vježbanje – elementarno učenje. Razmišljanja o fenomenologiji, teoriji i didaktici pedagoškog vježbanja
- Birgit Althans: Body that matter. O značenju pamćenja tijela pri učenju
- Jörg Zirfas: Učiti umrijeti. Povijesne opaske o filozofskom i pedagoškom ophođenju s konačnošću
- Elisabeth Sattler: Učenje, odrediti se. Alferd Petzelova subjektivnost u načelu

Pod Verschieben (pomicanje) nalazimo tekste čiji odgovori na pitanje o izvršenju učenja slijede pokret transformacije. Oni se time nadovezuju na druga određenja procesa učenja a da pritom polazno pitanje ne suspendiraju nego ga upravo transformiraju.

Čitanje ovih studija o učenju iz pedagogijske (i pedagoške) perspektive pruža istinsko intelektualno zadovoljstvo; ono je prava duhovna “avantura”, putovanje u svijet novih izvornih pristupa u pedagogiji, kojima kao da se ostvaruje zahtjev koji je pred pedagogiju postavio Herbart prije 200 godina: “Bilo bi mnogo bolje kada bi se pedagogija prisjetila u većoj mjeri na svoje domaće (izvorne) pojmove i više kultivirala samostalno mišljenje, te se ne bi izlagala opasnosti da se njome vlada kao udaljenom osvojenom provincijom s tuđeg područja. Samo kada se svaka znanost pokušava orijentirati na svoj način i to vlastitom snagom kao i njeni susjedi, može doći do blagotvornog ophođenja među njima.”

Mozaik sadržaja moguće pedagoške teorije ili teorija učenja pregnantno je predstavljen u ovim studijama. Smjer prema izradi pedagoške teorije ili teorija učenja je jasno naznačen. Prvi korak u tom smjeru je u ovim studijama već učinjen. Potraga za pedagoškom perspektivom u tematiziranju učenja

u ovim se knjigama razotkriva u različitim odgojno-znanstvenim pristupima učenju s one strane aktualnih pristupa objašnjenju učenja, kao što su oni koji se danas favoriziraju u neuroznanostima i psihologiji i koji se kadšto vrlo agresivno nastoje predstaviti kao posljednja pedagoška mudrost. To je ono što ohrabruje i zbog čega sam i napisao više **sadržajni** prikaz ovih studija. Naime, ne postoji učenje po sebi, niti metode stjecanja znanja, izgradnje vještina ili stavova i držanja, nego forme učenja ovise o tome što se uči, kako to ističe Klaus Prange u svom prilogu. Što se uči kada se uči učenje učenja? Kako tom zahtjevu dati smisleni didaktički sadržaj? Ne postoji opća kompetencija za učenje. Učenje je uvijek povezano s određenim sadržajem, određenim kontekstom, subjektom učenja i njegovim odnosom i prema sadržaju učenja i prema samome sebi u procesu učenja. Učenje se u empirijskim istraživanjima promatra u ovisnosti o njegovim rezultatima. Time samo izvršenje učenja ostaje ne tematizirano. A upravo tom (“kako”) izvršenju učenja okreću se neki pedagoški pristupi (primjerice fenomenološki).

U procesu učenja nije riječ samo o usvajanju određenog znanja – tzv. sadržajna kompetencija nego, ponajprije, o iskustvima onoga koji uči sa samim sobom (učenje je i bolan proces, ponovno učenje). Učenje nije samo usamljeni proces pojedinca nego se on događa u interakciji nastavnika i učenika, u kojoj se tek uspostavlja zajednički smisao učenja, za učenika i za nastavnika.

U pedagogijskom i pedagoškom pristupu učenju (vidjeti prilog Hosrta Rumpfa) uči se razlika između učenja kao izvršenja, čina, procesa – povezanog sa sadržajem onoga što se uči (njemački: Lernen als Vollzug) i učenje učenja – kao obavljanja neke aktivnosti ili nekog zadatka (njemački: Lernen als Erledigung).

Stoga (ne samo u posljednjoj od prikazanih studija) fokus nije na vrlo aktualnom neurobiološkom “gdje” učenja niti (samo) na tipičnom sadržajno-predmetnom “što” učenja, kao niti na klasičnom didaktičkom “kako” učenja, nego upravo na onom previđenom “kako izvršenja” u procesu učenja. Pod ovim aspektom učenja (i poučavanja) podrazumijeva se upravo izvršenje, aktivnost, a manje rezultat ili ishod učenja.

Ljudsko učenje se danas tematizira u različitim znanstvenim disciplinama i, shodno tome, iz različitih perspektiva – primjerice biološke, psihološke, neuroznanstvene, društvene, filozofske, pa se učenje shvaća kao kognitivni i/ili emocionalni aspekt (promijenjenog) ponašanja, evolucionistički ili antropološki, katkad kao informacijsko-teorijski ili društveno-teorijski pojam. Ostaje pitanje – tematizira li se i kako izvorno pedagoško shvaćanje učenja? Je li učenje uopće još izvorni pedagoški pojam? Odatle, po mojem mišljenju, i velika vrijednost ovih studija, jer su se autori odvažili na to da pokušaju pronaći u čemu bi se sastojalo izvorno pedagoško stajalište razmatranja fenomena učenja, s onu stranu dosadašnjih pokušaja u pedagogiji. Naime, najmanje tri problemska područja (vidjeti uvod u posljednjoj studiji) se otvaraju kad je riječ o odgojno-znanstvenim pristupima učenju do pojave ovih studija:

1. Pitanje o učenju se već u Platonovu spisu Menon postavilo u modusu poučavanja i njegova sadržaja. I danas postoji veliki interes za navodno osigurano posredovanje sadržaja znanja;

2. Pedagogija se u svojim razmatranjima pojma učenje poziva na druge znanstvene discipline (posebice na psihologiju). Problem učenja se pokušava riješiti “uvozom” shvaćanja i rezultata iz drugih znanstvenih disciplina i

3. Odgojna znanost se nalazi u području napeposti između aktualnih interdisciplinarnih pristupa i vlastite disciplinarne povijesti.

Temeljem ovog stanja autori u ovim studijama (posebice u posljednjoj) shvaćaju pitanje učenja i njegova izvršenja kao važan impuls za disciplinarno suočavanje s pojmom učenja kao teme u pedagogiji. Pozicioniranje ove teme u odgojnoj znanosti, temeljem ovih studija, nema i ne može (barem za sada) imati za cilj izgrađenu cjelovitu pedagojsku perspektivu (teoriju) fenomena učenja, nego (im) je cilj različite pristupe i perspektive u pedagogiji učiniti vidljivima. Ovo pitanje “kako” učenja donosi odgovore niza autora, koji se približavaju na različite načine pitanju izvršenja učenja. Otuda ne samo naslov posljednje studije nego i naslov našeg prikaza: Na tragu učenja – pedagojska perspektiva.

Marko Palekčić